

**1r Congrés
de la Ràdio
a Catalunya**

Llengua i comunicació radiofònica

Joan Barril

IX

Ponència

A càrrec de *Joan Barril*, periodista i escriptor

Un dubte previ

Hem vingut aquí per parlar de ràdio, i qui això subscriu hi ha trobat una amarga realitat. Malgrat passar cada dia per davant d'un micròfon i de ser, com si diguéssim, un ràdioaddicte, ben poques vegades m'he aturat a reflexionar sobre la llengua que hi faig servir. Una cosa que és absolutament clara en la pràctica professional escrita (i que és, realment, una opció gairebé vital) a la ràdio no semblava tenir tanta importància.

D'aquí l'interès personal que dono a aquesta convocatòria. M'ha obligat a pensar. I les conclusions, si és que en puc apuntar alguna des de la meva modesta tribuna, seran probablement un constant entra-i-surt del dubte. La comunicació humana no és mai una ciència exacta. La guineu del Petit Príncep ja ens advertia que les paraules són font de malentesos. I probablement, en el cas de la comunicació radiofònica, la variable de la llengua, tot i ser important, és també una font de malentesos. Aquí me'n plantejo uns quants.

És o no és un malentès que una emissora pública especialitzada en música i cançó es consideri catalana malgrat no programar més que una peça en català, en el millor dels casos, cada hora? És o no és un malentès que en algunes emissores generalistes de pràctica bilingüe arribi un moment que l'oient és incapaç de recordar la parla del comunicant?

La ràdio no és únicament un avenç de la tecnologia. És també una adaptació d'aquelles reunions que, en els llocs més primitius de la Terra, encara avui fan els homes i les dones al capvespre per escoltar les històries dels déus i la genealogia de la tribu. La ràdio és el celobert que ens porta les paraules més properes, però també les que són lluny. I la llengua, ens agradi o no, si bé és un element potent a l'hora de definir l'oferta radiofònica, no sembla que tingui la mateixa importància per a la demanda.

Un tercer malentès, més quimèric que realista, seria creure que la llengua dominant d'una comunitat bilingüe ha de ser la llengua exclusiva de recepció dels missatges. I això, evidentment, no és així. El ciutadà que, en la seva vida pública o privada, empra preferentment la llengua catalana no exclou de les seves preferències d'audició aquelles emissions més suggerents o més interessants pel fet de ser dites en una altra llengua que entén perfectament. Els apocalíptics del futur del català acostumen a considerar que bilingüisme és el començament de la fi de la llengua més feble. Subscriu aquesta creença, i dubto que hi hagi una solució per a la lenta però imparable uniformització que acabarà desembocant en una única llengua vehicular planetària. Però, mentre aquesta uniformització no arriba, el bilingüisme actiu de bona part de la població catalana i el bilingüisme passiu de la Catalunya d'expressió predominantment castellana col·loquen la ràdio de Catalunya en una situació molt dinàmica i fluida en la qual intervenen molts elements:

— En primer lloc, la propietat de les estacions emissores i la seva eventual incardinació en cadenes o grups multimèdia.

— En segon lloc, la fragilitat empresarial i el procés creixent de concentració i d'absorció de les emissores petites per les grosses seguint la pauta que avui ja va experimentant un mercat més assentat com és el de la premsa diària.

— En tercer lloc, els continguts de les programacions de cada emissora prescindint de la llengua en què emeten i l'interès que aquests continguts tenen a l'hora de triar una de les dues llengües que, agradi o no, formen part del paisatge sonor habitual dels ciutadans de Catalunya.

Anem primer a les xifres, i en acabat podrem apuntar algunes línies de debat que els membres de la taula rodona, molt més capacitats que aquest ponent, podran fer tot seguit.

L'ús del català a les emissores de Catalunya

Un aclariment previ: les dades exposades a continuació són un estudi fet l'any passat. Algunes coses han canviat: a l'ex-Ràdio Grup de Girona se sent el castellà per primer cop en la seva història; Onda Rambla ha ampliat la seva oferta generalista informativa en català; la COM funciona ja plenament; Cadena 100 ha anat reduint les hores de programació local de la radiofórmula per afavorir el programa matinal i de tarda de José Antonio Abellán; a cada inici de temporada, les emissores que pertanyen a una cadena estatal negocien les hores que tindran de programació local de producció pròpia... Però, no obstant els canvis, que no són més que el fruit lògic d'un mercat cada cop més dinàmic, les xifres continuen prou vigents i resulten prou significatives.

1. *L'oferta generalista de les grans cadenes*

En línies generals, aquests són els principals trets definitoris de la situació del català a les emissores generalistes:

— L'ús de la llengua queda subjecte a la política de cada una de les emissores i, per tant, no presenta una homogeneïtat absoluta.

— La programació en català és majoritària al sector públic, al qual pertanyen les autòctones Catalunya Ràdio i Ràdio 4 (la programació de les quals és el 100 % en català), mentre que el sector privat té una clara predilecció pel castellà (més del 82 % de la programació que ofereix el conjunt de les cadenes d'aquest sector).

— L'ús del català només arribava a valors superiors al 10 % a les estacions de la SER —13,5 % a Ràdio Barcelona OM i 27 % a Ràdio Barcelona 2— i corresponia als espais de desconnexió d'àmbit autonòmic i local. De tota manera, a Onda Rambla quasi tota la programació era bilingüe (42 %), una modalitat que s'aplicava també al 7,5 % de l'oferta d'Onda Cero i al 5,5 % de la de Ràdio Barcelona OM.

— Resumint: en la ràdio generalista domina netament el castellà (64 %), l'ús del qual supera en més del doble el que s'hi fa del català (30 %). Aquest domini és encara més ampli si exclouem la influència de Catalunya Ràdio i Ràdio 4. Si així ho fem, l'oferta en català només comprèn el 9,5 % de la programació.

Apuntàvem ja que l'ús major o menor del català a les xarxes està estretament lligat al volum de la programació autonòmica i/o local que s'hi ofereix. Aquesta és una afirmació que es desprèn d'una anàlisi en la qual es tingué en compte un paràmetre tan important com el de la distribució de la llengua per les diferents franges horàries. Així, hi observem que la programació en castellà decreix sensiblement al migdia, una franja horària que és ocupada en el 70 % per espais autonòmics i locals. Les dades reflecteixen també la presència d'un *prime time* generalista altament castellanitzat, fins a l'extrem que, sense Catalunya Ràdio i Ràdio 4, el català només s'hi usaria en el 1 % entre les nou del matí i les dotze del migdia.

Si ens fixem en els macrogèneres programàtics, l'oferta en català no presenta grans variacions respecte a les característiques de l'estructura general. De fet, la informació i l'entreteniment són aquí també els referents dominants de la programació i hi ocupen el 66 %. No obstant això, l'esport queda per sota de la música, que amb l'11 % se situa en tercer lloc quant a volum de presència. De totes maneres, el fet més destacable de l'oferta catalana és que la participació hi triplica la seva presència, la cultura la hi dobla i l'entreteniment hi perd quasi 10 punts.

Apuntem, abans de cloure aquest apartat, que, com ja indicàvem abans, en el moment de fer aquest estudi COMRàdio acabava d'engegar. Actualment, funciona a ple rendiment, amb una oferta clarament i típica generalista, totalment en català.

2. L'oferta especialitzada

Inclourem aquí les cadenes, grans i petites, i alguna emissora independent que han optat per l'especialització programàtica, tant si empren la radiofórmula (RF) musical o no com si són emissores temàtiques (T) o monogràfiques.

— Les cadenes i les emissores que empren el català al 100 % són les públiques RAC 105 (RF musical), Catalunya Música (T musical) i Catalunya Informació (RF Tot notícies) i les privades Flash FM (RF musical), Flashback (RF musical), Ràdio Estel (mixta però que en les hores «musicals» és RF), RKOR (RF musical) i Cadena Musical (RF musical).

— Les cadenes i les emissores que empren al 100 % el castellà són les públiques Radio 2 (T musical), Radio 3 (amb tendències temàti-

ques musicals) i Radio 5 Todo noticias (RF Tot notícies) i les privades M-80 (RF musical), Sinfo Radio (T musical) i Onda Diez (RF musical).

— Caldria ara fer una matisació important: podríem obrir uns apartats tercer i quart. A l'un posaríem emissores que practiquen el bilingüisme d'una manera metòdica (per exemple, els 40 Principales només quan presenta un artista o un concert català) o bé estranya (com Radio Club 25 o Top 40). A l'altre apartat, aquelles emissores que disposen d'espai «local» (Cadena 100) o de programes dedicats a la música catalana (Cadena Dial Catalunya). Però en tots aquests casos queda clar que el predomini del castellà hi és absolut ja que, només per posar un exemple, Cadena 100 ha anat reduint el temps de desconexió local fins a arribar a un parell d'hores al migdia.

— Hi podríem afegir una altra apreciació: hem parlat de vuit cadenes o emissores que empren al 100 % el català contra sis que ho fan tot en castellà. Però les xifres no ens han de conduir a error, ja que caldrà saber quina cobertura té cada una, quins són els seus índexs d'audiència i, sobretot, quin producte ofereixen. De totes les emissores que usen el català exclusivament, només Catalunya Informació és tot paraula i el seu pes específic i d'influència és més notable que no pas el de les emissores que empren el català només per a presentar discos perquè, encara que aquestes tinguin programes especialitzats en música, o programes despertador, o incloguin butlletins horaris, la quantitat de paraules emprades hi és menor, en molts casos l'automatització hi és quasi absoluta (RKOR, per exemple) i el format que ofereixen és dominat pels productes anglosaxons.

— Cal, però, fer justícia, i és de justícia reconèixer que una part del procés de normalització lingüística està a oferir publicitat, butlletins i programes especialitzats en català i, encara més destacable, demostrar que es pot fer una radiofórmula musical adreçada a gent jove amb el seu llenguatge i en català. Per tant, la normalitat és també que es puguin adaptar uns formats clarament nascuts a Estats Units a la nostra manera de fer, pensar i parlar, ja que és exactament el mateix que van fer les cadenes estatals quan van fer néixer cadenes com els 40 Principales o Cadena Cien. En conclusió, el tema de l'ús del català —ens aventuràriem a dir-ho— no es pot mesurar sem- pre en termes quantitius, sinó també qualitius.

3. *Les emissores privades independents*

Hem posat aquestes emissores a banda, tot i que hauríem pogut desgranar-les i incloure-les en diferents grups anteriors, perquè el seu denominador comú és que són emissores l'abast de les quals és limitat, però la seva programació pot ser generalista, especialitzada o mixta. I encara tenen un altre punt en comú, ja que podríem afirmar que gairebé totes, gràcies al seu arrelament local més gran, marcat per la seva cobertura limitada, han estat una peça clau per al desenvolupament i l'ús del català a la ràdio. Ens referim a emissores com 101.1 Igualada, Ràdio Costa Brava, Ràdio Marina de Blanes, Ràdio Olot, Ràdio Ripoll, etc. Per altra banda, n'hi ha dues que han fet també una contribució important i han aconseguit força popularitat entre el col·lectiu procedent d'Andalusia que viu majoritàriament a Barcelona i al seu cinturó industrial. Ens referim a RM Radio i Radio Tele-Taxi. I en el camp de l'especialització, tot i que en castellà, Radio Salud s'hi destaca com a pionera. En general, són emissores que estan en una situació de risc permanent de ser comprades. Tot dependrà de si la compra la fa una cadena autòctona o forana ja que, evidentment, les qüestions productiva, programàtica i d'idioma poden sofrir uns canvis substancials amb el traspàs de titularitat.

4. *L'oferta municipal*

Les emissores municipals han estat i són, sens dubte, un gran aliat del català, llengua que domina netament sobre el castellà en el conjunt de l'oferta municipal. La llengua catalana és l'única que s'utilitza en el 58 % de les estacions, mentre que el seu ús aconsegueix valors superiors al 75 % en una àmplia majoria. De fet, el castellà només supera el català en emissores de localitats pertanyents a la província de Barcelona. Recordem de nou la data d'aquest estudi i el fet que la connexió amb la COM pot haver alterat les xifres. De totes maneres, caldria un estudi més exhaustiu per a saber si el català i l'audiència d'alguns programes de la COM són acceptats realment pel públic d'algunes localitats del cinturó industrial de Barcelona.

A pesar que les municipals travessen un moment de certa indefinició, accentuada per la repercussió dels dèficits soferts pels ajuntaments, la «catalanització» de les municipals ha augmentat si com-

parem aquestes xifres amb les de fa prop de deu anys. Per una banda, es poden constatar un descens del nombre d'emissores on el castellà dominava (s'ha passat del 12 % al 6 %) i, per l'altra, un creixement de les estacions que fan servir només el català (del 51 % al 56 %).

Continuant l'estudi per províncies, l'ús de la llengua catalana en el conjunt de les municipals assoleix els seus valors més alts a Lleida, amb una mitjana del 86 %, i a Tarragona, amb el 82 %. A Girona el català és també majoritari (72 %), mentre que a Barcelona el català, amb el 47 %, cedeix terreny davant del castellà. Ja apuntàvem fa un moment que a la província de Barcelona radiquen totes les emissores en les quals l'ús del català és minoritari, sobretot en aquelles localitats del cinturó industrial, on existeix una notable població de castellanoparlants.

Reflexions, més que conclusions

Totes les dades exposades són part d'una radiografia que intenta reflectir l'estat actual del català a les emissores de ràdio a Catalunya. A partir d'aquí, llanço a consideració dels membres de la taula rodona algunes reflexions:

— Les dades com a tal serveixen de primera aproximació, però, òbviament, la pregunta obligada és per què algunes emissores utilitzen el català només, unes altres tan sols el castellà i algunes practiquen el bilingüisme. Certament, la titularitat i la dependència major o menor determinen no solament els continguts, sinó també la llengua emprada. En molts casos, el català hi queda reduït a les hores de desconnexió local, tant si és per programes com si és només per a emetre publicitat local o autonòmica. Aquí, doncs, la llengua depèn del sistema productiu, de qüestions de rendibilitat, competitivitat i posició en el mercat

— Precisament per això es planteja un altre tema: de la mateixa manera que la llengua pot esdevenir un element diferenciador que contribueixi a fer prendre posicions al producte (Catalunya Ràdio, *la ràdio nacional de Catalunya*; Ràdio 4, *Ràdio Nacional d'Espanya a Catalunya*; Radio Galega, *a nosa radio...*), pot ser un element que freni l'escolta per algun segment de la població. Dèiem ja que, en el cas de les radiofórmules, els «peròs» poden quedar mitigats per la quantitat de música inclosa, que, en la seva major part, ni és es-

panyola ni és catalana. Per tant, la pregunta és: té més acceptació una emissora segons l'idioma que empra? Implica la normalització lingüística que arribarà el moment que l'audiència triarà el producte (la programació) basant-se en factors com la qualitat, la credibilitat, l'actualització, etcètera? Per prosaic que pugui resultar, no hem pas d'oblidar que els mitjans de comunicació i les indústries culturals en general estan immersos en un sistema de mercat lliure i, en conseqüència, la qüestió per a tots els mitjans és si resulta rendible el català com a vehicle d'expressió, d'informació i, resumint, de comunicació. O, dit amb paraules més crues: que no arribem a la conclusió que la llengua catalana, quan entra en un àmbit que, tot i ésser públic, es consumeix en la més estricta privacitat, és una llengua que no serveix tant per a la comunicació com per a l'afirmació.

— La llengua és una manera de veure el món, però el món se'ns ha fet petit i la multiculturalitat va homogeneïtzant els mercats d'Occident fins al punt que la música, el cinema, la política, la moda, responen a un mateix concepte i a un mateix ordre de valors. La informació *macro* arriba al ciutadà abans que pugui ser conscient del codi lingüístic en el qual la rep. Potser l'única possibilitat és que el català «escollat» faci un esforç per aproximar-se a la globalitat del món i defugui la temptació localista. Amb el benentès que el català, com totes les altres llengües, ha de ser comprès més com a eina de coneixement que no pas com a bandera. I, de la mateixa manera que el català radiofònic ha d'aspirar a tot, tampoc no ha d'excloure res. Mal servei fariem a la normalització del català si, a l'hora dels continguts, tractéssim amb un rigor més gran l'eventual nominació de Bob Dylan per al Nobel de literatura que no pas l'últim llibre d'un escriptor poc comprensiu envers la realitat catalana. El pitjor que pot passar al català és que, enduts per la noble intenció de preservar-lo de la seva minusvàlua congènita, acabi essent una llengua especialitzada no pas en el món, sinó només en el seu món.